

INTERVISTË ME ILIR BYTYQIN

Nju Jork | Data: 22 maj, 2019

Kohëzgjatja: 53 minuta

Të pranishëm:

1. Ilir Bytyqi (I intervistuari)
2. Anna Di Lellio (Intervistuesja / Kamera)

Simbolet e komenteve në transkriptë të komunikimi jo-verbal:

() - komunikim emocional

{ } - i intervistuari shpjegon me gjeste

Simbole të tjera në transkriptë:

[] - shtesë e tekstit për të lehtësuar kuptimin

Fusnotat janë shtesa editoriale që japin informacion mbi vendbanime, emra apo shprehje.

Pjesa e Parë

Anna Di Lellio: A mundeni të na tregoni emrin tuaj dhe diçka rreth familjës tënde?

Ilir Bytyqi: Unë quhem Ilir Bytyqi, jam 46 vjeçar. Jam kuzhinjer në një *country club*¹. Familja ime është shqiptare, emigrantë nga Kosova. Kanë emigruar në Amerikë në vitet e '70-ta, ndoshta duhesh....

Anna Di Lellio: Nga ku?

Ilir Bytyqi: Oh, nga Kosova, nga Prizreni, nga qyteti i Prizrenit.

Anna Di Lellio: Përse kanë ardhur në Amerikë?

Ilir Bytyqi: Epo, erdhën.... Së pari erdhën në Amerikë për një jetë më të mirë, dhe të iknin nga mizoritë që po ndodhin në Kosovë. Sepse gjatë luftës së vitit 1999, nuk ishte vetëm ajo, serbët gjithmonë ngacmonin, vranin, keqtrajtonin shqiptarët, e dini, që më herët, që nga viti 1912. Pra, erdhëm në Amerikë për një jetë më të mirë, një të ardhme më të mirë.

Anna Di Lellio: A kanë pasur fëmijë?

Ilir Bytyqi: Ah po, kanë pasur, e kanë pasur vëllaun tim të madh Enverin dhe motrën time Bukurinë. Ata ishin, në atë kohë, vëllau im ishte, besoj, dy vjeçar, motra ime ishte rreth një vjeçare e gjysëm. Mendoj një vjeçare në atë kohë, nuk jam njëqind përqind i sigurt. Ata emigruan në vitin 1969, dua të them. Në vitin 1970, më falni. Pra... Erdhën për një... e dini, kanë qenë të rinjë. Dhe pastaj babai im punonte si mekanik, inxhinier me vokacion², ishte inxhinier me diplomë shumë të suksesshëm.

¹ Ang.: *country club* është një lloj i klubit i udhëhequr nga sektori privat, shpesh mirëmbahet përmes anëtarimit dhe sponzorimit. Këto klube janë të vendosura në periferi apo fshatra të përshtatshme për aktivitetet sportive. Sportet që ofrohen kryesisht janë golfi, tenisi dhe noti. Klubi ofron llojllojshmëri të sporteve dhe mundëson drekim dhe argëtim.

² Ka diplomuar nga shkolla e mesme e inxhinierisë.

Në '71-tën lindën motrën time dhe atëherë ishin këtu në pjesën rurale të Illinois, në fakt në Illinois, shtetin e Illinois, ku emigruan nga... në fakt ishin në Itali, në Trieste, në atë kohë, kur emigruan në Amerikë. Në '73-tën u linda unë, pas asaj, dy vite më vonë, lindi vëllau im, njëri nga vëllezërit e mi, Ylli, pushoftë në paqe, ai u lind në '74-tën. Në '76-tën u lind Agroni. Dy vite më vonë u lind Mehmeti, në '78-tën. Pastaj Fatosi, vëllau im i vogël u lind në vitin 1979.

Jemi rritur në Amerikë shumicën e jetës tonë. Kemi qenë gjashtë apo shtatë vjeç kur kemi shkuar në Ko... për të jetuar në Kosovë. Dhe kemi jetuar në Kosovë 14 vjet dhe pastaj jemi kthyer në Amerikë në të '90-tat e hershme. Besoj që ishte viti 1993 kur u kthem, unë kam punuar si krye kuzhinier... kam filluar si kuzhinier në kuzhinë. Ylli, vëllau im, bëntë pica. Vëllezërit e mij, Mehmeti dhe Agroni ishin punëtorë ndërtimi... që... në atë kohë ishin shumë mirë.

Dhe gjatë viteve të '90-ta filluam të dëgjojmë... para, para se të emigronim për në Amerikë. U kthyem në Amerikë, nuk emigruam. Po ndodhnin shumë gjëra, demonstrata, keqtrajtimi i shqiptarëve në Kosovë, me të vërtetë ishtë shumë keq, shumë keq, shumë keq. Po i merrnin njerëzit në mes të natës, disa fqinjë tanë. Ata, serbët vinin i merrnin dhe vetëm zhdukeshin, askush nuk e di ku ndodhen... deri sot. Disa prej tyre, familjet nuk e din ku ndodhen.

Dhe siç thashë, kishte demonstrata, ne kemi marrë pjesë në demonstrata në atë kohë në Kosovë. Dhe pastaj erdhi koha të ikim sepse ne ishim, jetët tona ishin në rrezik sepse amerikanët... dhe gjatë viteve të '90-ta, mendoj që ishtë '92 ose '93, ikëm nga Kosova, erdhëm në Nju Jork, në Çikago në fakt, ku u takuam me babain tonë, dhe pastaj erdhëm të gjithë se bashku në Nju Jork, dhe jetojmë në Nju Jork që nga atëherë.

Dhe pastaj erdhën vitet e 1990-ta, '98, '99, filluam të shohim çfarë po ndodhte, çfarë po ndodhte me të vërtetë. Keqtrajtimi i shqiptarëve në Kosovë po bëhej shpeshtë. Dhe njerëzit iknin në të gjitha anët, disa në Shqipëri, disa në Maqedoni edhe në Amerikë, po emigronin. Dhe filluam të shohin në televizor njerëzit që po vriteshin në fshatra, ishin shokët tanë, disa nga ta ishin shokët tanë... dhe keqtrajtimet, dhunimet, dhe një ditë vendosëm, Komuniteti Shqiptaro-Amerikan në fakt, "Vendlindja Thërret", e formuan Ushtrinë Çlirimtare të Kosovë këtu, Brigada e Atlantikut.

Dhe e pamë atë dhe pastaj bashkë me, vëllezërit e mi dhe unë, babai im, u ulëm dhe biseduam. E di, nuk mund të duronim më sepse në atë kohë nëna jonë, vëllau im Fatosi dhe motra ime... ata ishin në Kosovë gjatë luftës. Dhe u ulëm me babain tonë dhe thamë, "Dëgjoni, duhet të bëjmë diçka për këtë, sepse nuk mund të durojmë..." E di, nuk e dijmë... Në atë kohë nuk e dinim çfarë po ndodhte me ta, nuk e dinim nëse ishin të gjallë apo të vdekur.

Anna Di Lellio: A mund të ju pyes pse... ju u kthyet në Kosovë, familja juaj u kthye në Kosovë dy herë, a po? U kthyën në të '78-të...

Ilir Bytyqi: '79.

Anna Di Lellio: Në të '79-tën, Dhe pastaj nëna juaj dhe disa nga vëllezërit dhe motrat e juaj ishin prapë në Kosovë në të '99-tën?

Ilir Bytyqi: Po, ata ishin në Kosovë në të '99-tën.

Anna Di Lellio: Po jetonin atje apo vetëm ishin në vizitë?

Ilir Bytyqi: Jo, po jetonin atje.

Anna Di Lellio: A mund t'ju pyes nëse... pse?

Ilir Bytyqi: Eh po, nëna ime kishte familjarë, e di, nuk e kishte askënd këtu në Amerikë, ishte vetëm me neve fëmijët dhe burrin e saj, babain tim. Dhe ata vendosën, ajo tha, "Duam te shkojmë t'i vizitojmë familjarët". E di çfarë dua të them, shkoi të vizitonte familjën, dhe në atë kohë nëna, motrat e saj, e di, siç thashë, nuk ishte askush, ajo ishte një {bënë thonjëzat me gishta} "emigrante shqiptare" në Amerikë, që e do Amerikën sot, është një amerikane krenare. Dhe ajo vendosi të qëndrojë aty, e di, me familjen e saj, afër familjës së saj. Ishte këtu rreth dhjetë vjet para se të kthehej në Kosovë, të jetoj në Kosovë.

Anna Di Lellio: A keni kujtime duke u rritur, e di, jeni rritur këtu, keni jetuar këtu, si i ri ose si fëmijë, por gjithashtu edhe në Kosovë. Çfarë ishte, si ishte për ty?

Ilir Bytyqi: Epo, jeta ishte e mirë, e di, besoj se si çdo familje e klasës së mesme, e di, ishte, nuk ishte e lehtë, ishte vështirë. Kam filluar të punoj kur isha tetë vjeç, nëntë vjeç, e di, si, djali i pazarit, e di çfarë dua të them? Shkoj trokas në derën e fqit tim, shoh nëse ka nevojë për qumësht. "Shko më blej bukë", e di çfarë dua të them? Si fëmijë, e di. Duke u munduar të bëjë pak para, e di.

Njejtë edhe vëllezërit e mij, dhe si thuhet... Ishte mirë, njerëzit ishin më të afërt atëherë, e di, para luftës, shqiptarët ishin shumë mikpritës, pritnin njerëzit shumë mirë, e di çfarë dua të them. Çdo natë duhej të ishe, të shkoje... e di, te dikush, e di çfarë dua të them, ishte shumë, shumë emocionuese.

E kemi kryer shkollën deri sa ishim aty, e di, ishte koxha, koxha mirë. Jeta ishte e mirë, e di, e di. Në rregull, nuk ishim te pasur apo diçka, ishim klasë e mesme, e di çfarë dua të them. Në mes të klasës së mesme dhe varfërisë, e di çfarë dua të them. Por e dini, shtatë motra dhe vllëzër, e di, ishte, ishte, nuk kishte... nuk ishte e lehtë, por ishte mirë.

Anna Di Lellio: Cila ju pëlqente më shumë? Amerika apo Kosova?

Ilir Bytyqi: Une jam i lindur amerikan, pra definitivisht gjaku im rrjedhë në Shqipëri, por jam definitivisht amerikan, i lindur amerikan.

Anna Di Lellio: Nuk ishte njejtë për vëllezërit e tu, Agronin, Yllin dhe Mehmetin?

Ilir Bytyqi: Po, po definitivisht. Në fakt ajo e dëshmon, kur thirrja erdhi nga... kur komuniteti shqiptaro-amerikan u mblodh këtu në Amerikë, ajo e dëshmon, ata ishin të parët... ne ishin të parët që reaguam dhe “Shkojmë!” E di çfarë dua të them. Të kthehem te ajo, në vitet e 1990, ‘99, kur ata, masakrat dhe dhunimet dhe vrasjet po ndodhnin, ne e shihnim në televizor, dhe në lajme tjera, dhe e di raporetet vinin, dhe ishte e pabesueshme. Por ne thamë, e di çfarë dua të them, u ulëm me babain tonë dhe tham, “Duhet të bëjmë diçka për këtë...” Dëshironim të gjithë të bashkangjitemi, e di.

Por vendosëm, po flisnim me babin tonë, dhe unë thashë, ne duhet... dikush duhet të rrij. As babai im jo, babai im, e lamë babain anash, e di, edhe ai donte të shkonte të luftonte, që ishim, ne vëllezërit thamë, “Jo, unë po shkoj, ti...” Ai thoshte, “Jo, une po shkoj, ju rrini...” E di çfarë dua të them. Pastaj papritur, çfarëdo, vendosëm, vendosëm... shkurt. Dhe unë tërhoqa shkopin e shkurtë. Në momentin që e tërhoqa shkopin e shkurtë për herë të dytë, nuk pritëm për herën e tretë, të gjithë thanë, “Kaq ishte, gjithçka... u vendos, ti qëndro”. Unë thashë, “Jo, jo, djema...” “Njëri nga ju duhet të qëndroj, unë jam më i madhi”, e di...

Ata nuk folën... nuk e pranonin “Jo” si përgjigje, u mblodhën, i morrën të gjitha, shkuan dhe u regjistruan, e di, për atë gjënë, për... për të shkuar për të luftuar. Dhe luftuan, e di çfarë dua të them, ata ishin, e di, nuk u frikësuan, e di, ata ishin krenar që po shkonin dhe po e bënë këtë, e quanin ndihmë humanitare, e di, ndihmë humanitare. E di, dhe këtë po e bënë, po ndihmonin, po bënë ndihmë humanitare njerëzve kur ata u zunë dhe u vranë, u vranë, e di, u transferuan... u torturuan dhe u vranë, e di.

Anna Di Lellio: A ju kujtohet dita kur ata u nisën?

Ilir Bytyqi: Po, më kujtohet. Ishte një ditë shumë emocionale. Ju thashë, e di, “Ju pres që të ktheheni”, e di, “kujdesuni”. Tani, fatkeqësisht... nuk e di... u kthyen, por jo gjallë.

Anna Di Lellio: Po, dhe kur, kur shkuan, si qëndronit në kontakt me ta?

Ilir Bytyqi: Përmes telefonatave, përmes Tiranës, shkonin në Shqipëri, e di, më thërisnin çdo dy ditë pasi që ishin, e di, kur kishin pushim, e di çfarë dua të them. Dhe gjatë asaj kohe, dhe një ditë marr një telefonatë dhe më tregojnë që nëna ime, nëna ime, nëna ime, [një telefonatë] nga vëllezërit e mi, me truguan që u takuan me vëllezërit e mij dhe që familja është e sigurt në Shqipëri: nëna ime, Fatosi dhe motra ime, dhe ishte një lehtësim, e di. Thashë, “Oh mirë, mrekullueshëm!” E di çfarë dua të them, sepse beso ose jo... hera e fundit që kishim parë nënën, motrën dhe Fatosin ishte në vitin ‘98, mendoj

qe ishte në mars '98. Dhe nga atëherë nuk e dinim çfarë po ndodhë. Linjat telefonike ishin ndërprerë dhe asgjë. Pra, ishte, ishte një lehtësim që në, prindërit tanë... nëna ime, motra dhe vëllau Fatosi ishin mirë, të sigurt në Shqipëri.

Por, si thonë, pasi që përfundoi lufta, prindërit e mij u kthyen nga Kosova, nëna ime u kthye në Kosovë me vëllaun dhe motrën, dhe vëllezërit e mi shkuan me Ushtrinë Çlirimtare të Kosovës në Kosovë dhe si i thonë, dhe pas nënshkrimit të marrëveshjes, të Marrëveshjes së Kumanovës, ata... marrëveshja, vëllezërit e mij vendosën të rrijnë për rindërtimin e Kosovës, e di çfarë dua te them.

Pasi që u takuan me nënën dhe vëllezërit e mij, me familjen time në Shqipëri, si i thuhet, atyre ju desh te ktheheshin në luftë, por prindërit e mij, kur lufta përfundoi, prindërit e mij, nëna ime, familja ime u kthye në Kosovë. Edhe vëllezërit e mij u kthyen, pasi përfundoi lufta, the Marrëveshja e Kumanovës u nënshkrua, dhe vëllezërit e mij vendosën të rrijnë në Kosovë, e di, të ndihmojnë me ri... rindërtimin e Kosovës. Dhe gjatë luftës, familja rome që... e ndihmoi familjën time, prindërit e mij, nënën time, familjen time, u kujdes për prindërit e mij, e di çfarë dua të them, u siguruan që çdo gjë që kishin nevojë... Sepse shqiptarët nuk mund te dilnin shumë, gjatë natës kishin, gjatë ditës edhe gjatë ditës duhej të i mbulonin dritaret me batanije, në këtë mënyrë nuk sheh çfarë po ndodhë jashte ose e di...

Dhe familja rome ishte një ndër familjet që ndihmuan prindërit e mij, e di çfarë dua të them, shkonin nën pazar, çdo gjë që kishin nevojë. Gjithashtu nëse ke shkuar në furrë ke pritur në rend për tri-katër orë për një copë bukë. Po familja rome shkonin dhe hynin e dilnin, pa problem. Dhe pasi që lufta përfundoi, para asaj, vëllezërit e mi u transmetuan në televizor kur arritën në Shqipëri, si thuhet, ishin pjesë të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës dhe kur... Pas disa ditësh, një ditë më pas serbët e zbuluan që... Çfarë ndodhi me serbët është, forcat serbe, kur e zbulonin ndonjë ushtar të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, e dijnë ku, e dijnë, një person që e dijnë që është pjesë e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës dhe e dijnë familjen... ditën tjetër ose ndoshta atë natë shkonin dhe e ekzekutonin të gjithë familjen, si një lloj hakmarrje ndaj shqiptarëve në Kosovë.

Pra vëllezërit e mij u panë në televizor nga fqinjët, hallat, dajët, dhe thanë, “Dëgjo, i kemi parë në televizor...” Nëna ime u mundua të mohonte sepse e dinte që nesë ata e zbulojnë kush janë, e di, kush janë, do të ekzekutoheshin. Por të nesërmen, një nga fqinjët tanë dëgjoj oficerët e policisë duke biseduar për banesën e prindërve të mi, duke ju thënë që ajo është banesë e djemëve, e di nga televizori, djemëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, kjo është banesa. Dhe pastaj fiqu shkon dhe i thotë nënës time, “Dëgjo, duhet të largoheni”. Ishte rreth orës 10:00 në mëngjes, i thotë nënës time, “Duheni të largoheni”. Nëna ime thotë, “Pse?” “Sepse këta do të vijnë, e dinë kush jeni, prindërit e kujt jeni, prandaj ndoshta vijnë dhe ju ekzekutojnë”.

E çfarë ndodhë atë ditë, nëna ime kishte dhomën... një fqi tjetër, sepse e kishim mbiemrin e njejtë, i njejtë njeri, fiqu që erdhi e ka mbiemrin e njejtë, mbiemrin Bytyqi, erdhi dhe i tha nënës time, “Të lutem, merre edhe familjën time, kështu nuk do të ketë keqkuptime në mes familjeve”. Pra afër ndodhë

është, ne familja, familja tjetër Bytyqi, dhe familja rome na shoqëroi deri tek stacioni i autobusëve. Shkuam në stacion të autobusëve, morrëm autobusin dhe u nisëm drejtë kufirit të Shqipërisë.

Pra prindërit e mij, falemnderit Zotit, kaluan pa asnjë incident. Por ata ishin, kishte, kam dëgjuar se kishte, kishte raporte që po ju merrnin gjërat njerëzve... para se të shkonin në Shqipëri, ua merrnin letrat e identifikimit, i plaçkitnin, nëse e kapnin një grua të re apo... e dhunonin, e di çfarë dua të them. Dhe pastaj nje raport... ishte Drini, është një lum që quhet Drini, dhe njëri raportoi që ishte një vajzë që lundronte në të, e gjakosur, pasi, mendoj, duhet ta kenë dhunuar dhe pastaj vetëm e kanë hedhur aty dhe e kanë mbytur.

Pra pasi që përfundoi lufta familja rome kishte nevojë, kishte nevojë për ndihmë, të mbrohej nga, e di... sepse beso ose jo, dëgjo, nëse ke qenë rom është ditur që ke punuar me serbët, shumica prej tyre e kanë bërë, e di, kanë punuar me serb. Por ka pasur shumë familje që kanë qenë të mira dhe kanë ndihmuar, dhe nuk kanë folur, e di çfarë dua të them. Dhe këta janë disa nga ata që ndihmuan familjën time të ikin.

Pra kur përfundoi lufta, ata i pyetën vëllezërit e mij nëse do ua bënin një të mirë dhe të i përcjellnin për në kufi dhe pastaj ata do shkonin. Por kur ata i përcjellën... vëllezërit e mi e përcjellën këtë familje rome, në atë kohë nuk kishte shenjzim të kufinjëve, e di, askush nuk e dinte ku fillonin kufinjët, ku përfundojnë, ishte vetëm... kur u kapën, nga raportet që i dijmë, rreth tetë kilometra, dhe u ndalën nga forcat serbe dhe u kidnapuan. Ata u persekutuan për 15 ditë për {bënë thonjëzat me gishta} “hyrje ilegale” në Jugosllavi në atë kohë. Por u liruan për njëmbëdhjetë ditë për sjellje të mirë.

Anna Di Lellio: A e keni ditur ju, çfarë po ndodhë me ta... ju keni qenë këtu, a po?

Ilir Bytyqi: Po, ishim këtu. Fillimisht nuk e kemi ditur, nuk e kemi ditur çfarë po ndodhë pasi që u arrestuan dhe i dërguan në burg, familja rome ndihmuan, na thirrën dhe na treguan që, “Kjo po ndodhë, çfarë po ndodhë dhe i kanë arresuar, janë në burg, por ne do të kujdesemi dhe sigurohemi që të lirohen nga burgu. Kur të lirohen, do të sigurohemi që do të i kthejnë dhe po vijnë në Kosovë, dhe kështu ju mund të takoheni”.

Por fatkeqësisht u liruan për sjellje të mirë për njëmbëdhjetë ditë, dhe njëri nga familja rome shkoi në burg për të i pritur, e di, ka pritur shumë gjatë dhe pastaj shkon dhe i thotë, “Dëgjo, ju më keni thënë që do të lirohen sot, ku janë?” Ata thonë, “Jo, jo, mos u brengos për ta, i kemi liruar, po i dërgojmë në kufi, për të i dërguar..” E di, ai tha, “Epo, duhej të më kishi treguar, unë erdha në mëngjes dhe ju më thatë që do të lirohen së shpejti”. Ai tha, “Jo, mos u brengos, u kujdesëm ne për ta, që ti të mos shkosh, për sigurinë tënde”.

Dhe si thuhet, ata na thirrën dhe thanë, “Dëgjoni, ata i kanë liruar, a jeni takuar me ta?” Dhe familja ime, vëllau im tha, “Jo”. Por në vend se të i kthenin vëllezërit e mij në Kosovë prej nga erdhën, sepse

sipas ligjit ndërkombëtar kudo që i merr, aty duhet të i kthesh, ata i dërguan në anën tjetër të Serbisë, në Petrovosellë afër kufirit me Hungarinë, aty ku ishte {bënë thonjëzat me duar} “kampi i trajnimit”. Dhe u torturuan brutalisht, u torturuan brutalisht dhe pastaj u ekzekutuan, dhe i hodhën në një varrezë masive ku... ku kishte... edhe eshtra te rreth 70 shqiptarëve të tjerë.

Anna Di Lellio: Si e keni marrë vesh çfarë ka ndodhur? Ku ishit? Ishit tashmë në Kosovë apo...

Ilir Bytyqi: Jo, isha këtu në Amerikë, Fatosi ishte në Kosovë në atë kohë, duke i drejtuar hetimet, normal me autoritetet e Kombeve të Bashkuara dhe... me ambasadën e Kombeve të Bashkuara fatkeqësisht. Eh po, ne, për dy vite nuk e kemi ditur ku janë, kemi menduar që janë në burg, kemi pasur shumë takime, ata thonin, “Jo, nuk ka asgjë për tu brengosur, por zyrtarët serb...” Thonin... Kam pasur disa takime me zyrtarë serbë në mes të viteve 2000 dhe... 1999-2000, dhe thanë, “Nuk ka asgjë për tu brengosur, me siguri janë në burg, nuk ka asgjë për tu shqëtësuar, do të lirohen, me besoni, e di, që janë në UÇK, e di, janë mirë, asgjë për tu brengosur”.

Dhe në atë kohë, kryeministri, ministri i punëve të brendshme filloi të shikonte, ishte atje në atë kohë, në vitin 2001 kur u zbuluan trupat në varrezën masive në Petrovosellë, ai ishte, ai që tha që ka tre amerikan aty, i ka indentifikuar nga dokumentat e gjykatës që ishin vllëzërit e mij, i kishin në xhep pasi që i kishin dërguar të i ekzekutojnë, i kishin për qëllime identifikuese {bënë thonjëzat me duar}. Dhe Sreten Lukiq³ tha vetë në atë kohë që i kishin vrarë sepse ishin amerikan, arsyeja pse janë vrarë ishte që ishin bashkuar në bombardimet e vitit 1999, bombardimet e NATO-s, Amerika e bombardoi Serbinë, ishte një lloj hakmarrje, një akt terrorist.

Anna Di Lellio: Dhe si ishte? Kur nuk i kthyen, kur nuk u liruan nga burgu, e morrët lajmin, jeni në Kosovë. Dua të them, ne e dijmë çfarë i ndodhi familjës tënde, ishin shkatërruar, si, si funksionoi ajo? A e latë punën, a vazhduat të punoni, filluat të hetoni...

Ilir Bytyqi: Siç thashë, po mundoheshim ta hetojmë dhe po punonim këtu, Fatosi në atë kohë ishte në Europë duke bërë gjëra, dhe pastaj po endeshim atje, e këtu, kemi bërë gati, gati më shumë se... në 20 vitet e fundit mund të them që kemi bërë 50, 60, 70 udhëtime për në Serbi, të gjata. Dhe po mundohemi të zbulojmë çfarë ka ndodhur dhe hetimin nga, nga pikëpamja jonë, që është, që është bërë dhe është vërtetuar që njereëzitet që janë përgjegjës për vrasjet e vëllezërve të mij... por Serbia zgjedhë të mos i presekutoj sepse janë në... Së pari hetimi është kryer, siç thashë...

Anna Di Lellio: Kush e ka bërë?

³ Sreten Lukiq (1955) ishte kreu i policisë serbe në Kosovë gjatë luftës dhe më vonë u bë zëvendësministri i Punëve të Brendshme në Serbi. U arrestua dhe u dërgua në Hagë në vitin 2005, u shpall fajtor për krime lufte dhe krime kundër njerëzimit në vitin 2009 nga Dhoma Gjyqësore e tribunalit Penal Ndërkombëtar për ish Jugosllavinë.

Ilir Bytyqi: Presekutorët, FBI dhe çdo degë e qeverisë së Serbisë, është konkrete, që rasti është kryer, e din kush është kryesi i veprës, në atë kohë kryeministri Vuçiqi erdhi tha na tha, vëllaut tim, zyrtarëve te Kombeve të Bashkuara, që, na tha... para avokatëve tanë, të gjithëve, ishim rreth dhjetë, dhjetë prej nesh aty, na tha që dy njerëz janë përgjegjës për atë, njëri nga ta quhet Goran⁴, tha Guri, dhe për tjetrin nuk mund të them asgjë sepse nuk jemi njëqind përqind të sigurt nëse është, e di... por i tha emrat e dy njerëzve, njëri prej tyre ishte Gorani, që e thërrasin Guri, ai ishte, na tha drejt që ai i kishte vranë vëllezërit e mij.

Pra si thuhet, ai e dinte saktësisht, që kryeministri të del dhe të thotë... dhe pastaj disa vite më vonë tha, “Familja po më kërcënon, po më kërcënon dhe më kanë hypë mbi kokë”, që jemi... provat janë aty, e dijnë kush e ka bërë, si ka ndodhur dhe sot, edhe sot, personi, Gorani, Guri që është, që është përgjegjës për vrasjet e vëllezërve të mij, është në partinë politike të presidentit, është lartë në partinë politike të presidentit, është një nga anëtarët e bordit të presidentit Vuçiq, dhe ai vendosë të mos e dorëzojë.

Pjesa e Dytë

Anna Di Lellio: Kur i keni marrur trupat e vllëzerve tuaj?

Ilir Bytyqi: Eh po, eshtrat e tyre u transferuan nga Serbia në vitin 2002, 2002, në, po besoj ishte në... mars. Dhe ishte një ceremoni e madhe në Prishtinë, në Shesh, te Skenderbeu, mendoj. Ishte, ishte një ceremoni e madhe për ta, për të i nderuar ata, e di, si luftëtarë, heronjë të Kosovës. Ata shkuan për një kauzë, të ju ndihmojnë njerëzve të cilët nuk mund ta ndihmonin veten, e di. Kanë bërë një vepër humanitare, nuk kanë bërë ndonjë krim, e di çfarë dua të them, nëse bënë një vepër humanitare në të gjithë botën të njohin si humanitar, e di çfarë dua të them... Të japin çmim, e di çfarë dua të them, dekoratë humanitare apo... por në vend që të çmohen për këtë, e di, për këtë vepër humanitare, ata u dënuan me vdekje.

Prandaj është qesharake, është qesharake që Serbia nuk, e di, edhe sot nuk, nuk, nuk i intereson, nuk i intereson. Dhe ky është një vend që {bënë thonjëzat me duar} “po provon të hyjë në BE” dhe pastaj ke... beso ose jo BE-ja e di planin e Serbisë, e di, çdo... Qendra për të Drejtat Humanitare, Qendra për të Drejtat Humanitare në Beograd, Amnesty International... të gjithë e dijnë... si është Serbia me të vërtetë.

Anna Di Lellio: A e ke luftuar këtë luftë i vetëm apo të ndihmojnë njerëzit?

⁴ Goran Radosavljeviq, a.k.a Guri (1957), udhëheqësi i policisë serbe gjatë luftës, kreu i forcave speciale “Grupi Operacional” dhe i kampit të trajnimit të policisë në Petrovosellë, ku një varrezë masive u zbulua pas luftës. Që nga viti 2004, ai është anëtar i Bordit Ekzekutiv të Partisë Progresiste Serbe.

Ilir Bytyqi: Jo, kishim, në fillim kishim, kishim Kombet e Bashkuara që na ndihmonin, por qeverisja e Kombeve të Bashkuara nuk mund të bëjë shumë. Ata duhet të mbrojnë edhe interesin e tyre politik. Po, kishim komunitetin shqiptaro-amerikan, kishin familjarë në Evropë, e di kishim shumë, shumë, dhe kishim ish-anëtarët e qeverisë të Kombeve të Bashkuara, punëtorët që na ndihmojnë, si ambasadori Bob Barry, Tanya Domi. Kemi shumë, kemi shumë, e di, që na ndihmojnë me...

Siç thashë komuniteti shqiptaro-amerikan po na ndihmon, po na asiston. Kemi mbështetje të plotë nga qeveria e Kosovës, e di, pra është vetëm dëshira dhe fuqia e Serbisë për, për, për të sjellur drejtësi. Jo vetëm familja ime, janë gati 1500 njerëz të zhdukur, janë 1500 njerëz tjerë, nuk është vetëm familja ime duke vuajtur, e di, ka shumë më shumë. Dhe Serbia vendosë të mos e pranoj. Dhe Serbia i pranon vetëm krimet e luftës që janë bërë kundër Serbëve, nuk i pranojnë ato që janë bërë kundër shqiptarëve. “Shiko çfarë kemi vuajtur ne, jo ju”. E di çfarë dua të them. “E unë?”

Anna Di Lellio: Dhe a keni ndihmë në Serbi? Kur shkoni në Serbi, kush...?

Ilir Bytyqi: Po, kemi, kemi, Qendra për të Drejtat Humanitare dhe... dhe gjithashtu, kemi Komisionin e Helsinkit, stafi në Komisionin e Helsinkit kanë qenë ndihmë e madhe. Kemi kongresin... kongresistin [Eliot] Engel, kemi shumë, shumë, shumë. Kemi anëtarë të Kongresit, të gjithë... Kohëve të fundit ne, unë isha në DC dhe kam dëshmuar, dhe ishte, ishte, si të them? Jam shumë falenderues ndaj distriktit të Kongresit të qeverisë së Kombeve të Bashkuara, Senatit gjithashtu, e di, që na kanë ndihmuar me këtë çështje, ta zbardhim rastin.

Kemi gjithashtu edhe... meqë jemi duke folur, në Serbi Qendra për të Drejtat Humanitare, janë munduar, jo vetëm për familjën time, por gjithashtu edhe për familjet tjera shqiptare. Por, siç thashë është gadishmëria e [munguar] e Serbisë, gadishmëria e qeverisë së Serbisë për t'i hedhur dritë në këto vdekje dhe këto krime të tmerrshme që janë kryer nga forcat serbe.

Anna Di Lellio: Ti ke shumë kujtime me vëllezërit tu, a mund të na tregosh? Ne gjithmonë... po flet për ta, patjetër, si tre vëllezërit që shkuan, luftuan, dhe pastaj ndihmuan ata që kishin nevojë dhe pastaj u vranë brutalisht, u vranë në mënyrë të paligjshme. Si ishin ata? Agroni, Agroni ishte më i madhi, a po?

Ilir Bytyqi: Jo, Ylli ishte...

Anna Di Lellio: Ylli ishte më i madhi...

Ilir Bytyqi: Agroni ishte i dyti, Mehmeti ishte më i riu nga të tre. Ishin argëtues, të shoqërueshëm, e di. Bënin çdo gjë për një njeri, beso ose jo. Ishin shumë të shoqërueshëm, ishin shumë të respektueshëm, e di, edhe njerëzit në qytetin tonë, Hampton Bay thanë, “Çfarë? Kjo ju ndodhi atyre?” U shokuan, e di, u shokuan. Shumë njerëz u shokuan, e di çfarë dua të them? Vlllezërit e mi gjithmonë, ishin gjithmonë

aty për dikë... Sot, edhe sot kemi shokë të tyre që na thërrasin për të parë si jemi, e di çfarë dua të them, e di. Pastaj flasim për çfarë kanë bërë këtu, çfarë kanë bërë atje...

Ishin të shoqërueshëm, dilnin gjatë vikendeve, nuk dilnin vetëm, thërrsinin shokë, e di çfarë dua të them, dhe ishin shumë, shumë të shoqërueshëm, të singertë... E di, e donin jetën, e di çfarë dua të them? Siç e do çdokush, e di çfarë dua të them?

Anna Di Lellio: Po. Kush, kush ka punuar në piceri?

Ilir Bytyqi: Ylli.

Anna Di Lellio: Ylli. A të ka pëlqyer pica që ai bënte?

Ilir Bytyqi: Më ka pëlqyer shumë, ka bërë picë të mrekullueshme, pica shumë të mirë, picë shumë të mirë. Agroni dhe Mehmeti, ishin punëtorë ndërtime. Ishin të mrekullueshëm, e di? Shefat e tyre thanë, “Nuk mund të gjejmë punëtorë më të mirë se këta”. E di, ishin shumë punëtorë shqiptaro-amerikan. Kishin një qëllim, donin një jetë më të mirë për vete, e di, sikur prindërit tanë, e di, kur migruan në vitet e ‘70-ta, e di, të kenë një të ardhme më të mirë, e di çfarë dua të them? Për ne, edhe këtë e donin, e di, e donin një të ardhme më të mirë dhe nuk, e di... Kanë kaluar mirë, e di. Janë kënaqur, e di, kanë punuar, edhe janë kënaqur, kanë pushuar, e di çfarë du atë them? Tetë orë punë, por në fakt nuk janë tetë orë punë, po dhjetë, dymbëdhjetë orë në ditë. Por ata u kënaqëshin. Kur u kënaqëshin, u knënaqëshin!

E shijonin jetën e di, gjithmonën vinin dhe thonin, “Oh, ti e prish ndejën”. Une thoja, “Oh, e dini, dëgjoni...” Isha kuzhinier atëherë dhe restoranti në të cilin punoja kishte shumë punë, dhe unë atëherë nuk kisha kohë për asgjë, beso ose jo. Dhe gjithmonë më thërrisnin, “Hajde dalim, hajde dalim...” Por kur dilja me ta kënaqeshim, e di. Klubet e natës, e di, këtu në qytet, ishin të mbushur me jetë, të mbushur me jetë, e di, të mbushur me jetë, e di. Jepnin gjithmonë, gjithmonë, e di, dhuronin për bamirësi, për njerëzit që kanë nevojë, ishin shumë, shumë të mirë, shumë të mirë, vëllezër shumë të mirë, e di. Dhe isha shumë krenar për ta.

Anna Di Lellio: Ata ishin shumë të rinjë, a ishin të fejuar?

Ilir Bytyqi: Jo, nuk ishin të fejuar, ishin beqarë, beqarë. Ishin beqarë, ishin beqarë, po. Duke shijuar jetën, shijonin jetën. Do të ishin rehatuar, fejuar por...

Anna Di Lellio: Po, më vonë. A ishit i martuar në atë kohë?

Ilir Bytyqi: Jo, jo, jo. Edhe unë isha beqar. Të gjithë kishim të dashura, vajza... më falni. Të gjithë kishim të dashura, e di çfarë dua të them? E di, por asgjë serioze. Ishte... të kesh një partner në jetë

është gjithmonë e rëndësishme, të jeshë i martuar, i fejuar, por jo, jo. Shikonim të, e di, të vendoseshim dhe gjëra të tilla, por pastaj lufta ndodhi dhe që nga atëherë vetëm... po.

Anna Di Lellio: Kur jeni martuar?

Ilir Bytyqi: Jam martuar kur isha rreth 29 vjeçar, mendoj, 28.

Anna Di Lellio: Pas luftës?

Ilir Bytyqi: Pas luftës, po. Në vitin 2001 në fakt. Ishte tre muaj para se të zbulohet që vëllezërit e mij janë të vdekur, në një varrezë masive, e di. Po... ishte shumë keq. Dhe kishim shpresuar që janë gjallë, e di, të lirohen. Por pasi që u martova, dhe tre muaj më vonë, besoj tre muaj më vonë, ose katër muaj, katër muaj, {me vete} mars, prill, maj, qershor... Katër muaj më vonë u gjetën të ekzekutuar në një varrezë masive.

Anna Di Lellio: Dhe a keni fëmijë tani?

Ilir Bytyqi: Po, kam. I kam dy, binjakë, një vajzë dhe një djalë, po. E kam quajtur, djalin tim, Agron, sipas vëllaut tim Agronit. Vëllau im Fatosi, e ka quajtur djalin e tij Mehmet, sipas Mehmetit. Dhe vëllau im më i madh në Gjermani, ai e ka quajtur djalin e tij Ylli, pra e di...

Anna Di Lellio: Vazhdojnë të jetojnë.

Ilir Bytyqi: Vazhdojnë të jetojnë.

Anna Di Lellio: A bisedoni me fëmijët tuaj... Nuk e di sa vjeçar janë fëmijët tuaj, por a janë mjaft të rritur që të dijnë historinë e tyre? Me siguri janë rritur me historinë e tyre.

Ilir Bytyqi: Janë njëmbëdhjetë vjeçar, do të i mbushin njëmbëdhjetë vjet në qershor, korrik në fakt, do të i mbushin njëmbëdhjetë vjet në korrik. E kanë parë kohëve të fundit, kur ishin të vegjël pesë, gjashtë, shtatë vjeç e kanë ditur, por nuk, e di, filmar vizatimor, dhe ato gjëra, e di. Por tani po fillojnë të kuptojnë jetën, dhe po shohin çfarë po ndodhë, e di. Djali im njëherë më ka pyetur, "Babi, këta njerëz janë të kqinjë, serbët janë të kqinjë". I kam thënë, "Jo, jo djali im, serbët nuk janë të kqinjë, është qeveria, dhe kriminelët që e udhëheqin qeverinë, e di çfarë dua të them? Njerëzit që vendosin të jenë të kqinjë, të bëjnë keq, të lëndojnë. Jo të gjithë serbët janë të kqinjë". E di çfarë dua të them? Jo të gjithë shqiptarët... shqiptarët nuk janë, e di... Nëse dërrshironi ta fshini këtë, mund ta fshini, nëse nuk jeni...

Por, duhet të ju japim njerëzve një mundësi, e di çfarë dua të them. Serbët janë, në këtë nacionalizmin e tyre, si racizmi... në Serbi është... si nazistët, si nazistët ja u bënë çifutëve, e di, i kanë plaçkitur, i

kanë mbytur, i kanë dhunuar, dhe askush nuk përgjigjet për to sot. Nuk ka drejtësi, ka drejtësi por vetëm pak. Në Bosne, e njëjta gjë ndodhi në Bosne, e njëjta gjë ndodhi në Kroaci. Është e pabesueshme, është e pabesueshme, kush e shkaktoi gjithë këtë dhimbje? Serbia. Kohëve të fudnit presidenti i Serbisë doli dhe e lavdëroj Millosheviqin si udhëheqës të mrekullueshëm. Kjo do të thotë... Nuk je... Mendoj nëse e lavdëron një kasap aq shumë, dhe aq mirë, kjo do të thotë që nuk je larg, po e ndjek rrugën e di, mendoj, nuk je duke shkuar në një drejtim tjetër. Kjo do të thotë që nëse nesoer Serbia shkon në luftë le të themi më një vend tjetër, do të ndodhë ajo, gjëja e njejtë.

Anna Di Lellio: Tani vëllezërit e tu janë në Yonker, a po? Në varrezat në Yonkers.

Ilir Bytyqi: Po, janë në varrezat e Shën Marisë në Yonkers.

Anna Di Lellio: A mund të na tregoni më shumë për ta, sepse ju jetoni në Long Island, familja jote...

Ilir Bytyqi: Po, po...

Anna Di Lellio: A jetoni me prindërit tuaj? Apo jetojnë prindërit me ju?

Ilir Bytyqi: Po.

Anna Di Lellio: Sepse ju jeni më i madhi?

Ilir Bytyqi: Po, jam më i madhi, po. Eh po arsyeja pse vëllezërit e mi u varrosën në Yonkers është se nga aty u nisën, kur Ushtria Çlirimtare e Kosovës, Brigada e Atlantikut u formua. Pra, prej nga u nisën aty do të varrosen. Dhe vendosën t'i vendosim në varrezat në Yonkers.

Anna Di Lellio: Është larg nga shtëpia juaj, a po?

Ilir Bytyqi: Po, por shkojmë të i vizitojmë shpesh, prindërit e mi shkojnë të i vizitojnë shpesh, shkojnë, shkojmë. E di, anëtarët e komunitetit shqiptaro-amerikan i vizitojnë tërë kohën, sepse sa herë që shkojmë atje, ka gjithmonë lule të freskëta që janë vënë tri-katër ditë, pesë ditë më herët, e di çfarë dua të them. Dhe është shumë mirë ta dish që, e di, po i vizitojnë. Jo vetëm nga familja por nga i gjithë komuniteti shqiptaro-amerikan.

Anna Di Lellio: A mendoni që do të ketë drejtësi për ju ndonjëherë?

Ilir Bytyqi: Eh po, ne sigurt, po do të ketë. Jam i sigurt që do të ketë, e kemi çdo degë të, të qeverisë së Kombeve të Bashkuara duke punuar në këtë. E kemi kongresin, e kemi senatin, e kemi, e di, komunitetin. Duhet t'i jemi falenderues komunitetit shqiptaro-amerikan, kanë pasur shumë, shumë, shumë ndikim, duke i ndihmuar familjës në çdo mënyrë që munden.

Anna Di Lellio: A keni ndonjë kujtim të veçantë me vëllezërit e tu ose njërin nga ta, ndonjë histori që mund të na tregosh?

Ilir Bytyqi: Cilat? Të mirat, të kqijjat (qeshë).

Anna Di Lellio: Eh po mirë...

Ilir Bytyqi: E mira është... ju ka pëlqyer futbolla, na ka pëlqyer futbolla, na ka pëlqyer sporti, e di. Luanim dhe shkonim në lumin e Drinit, dilnim, e di, bënim piknik dhe e shijonim jetën. Ishte një, e di, ishin plotë jetë, e di çfarë dua të them, plotë jetë. Gjithmonë kanë ndihmuar, si njëherë ishim duke vozitur... kjo para se të shkonin në luftë, këtu në Nju Jork, në Long Island. Po binte shumë shi, shumë shi, nuk mund të shihje dy metra përpara vetës. Dhe ishin dy të moshuar, një burrë dhe një grua, besoj që ishte një *Oldsmobile*, kishin një *Oldsmobile*, dhe nga shiu, ndoshta, me siguri kanë rënë në ndonjë pellg dhe ju është ndalur makina, dhe ai kishte lëshuar dritat e sinjalizimit. Dhe nuk ishte askush në rrugë, po shkonim në 7/11 për të marrur kafe.

Dhe papritur vëllezërit e mij thanë, “Ndalo, ndalo, ndalo!” Unë thashë, “Çfarë po ndodhë?” Duke mos e ditur që një makinë e policisë ishte një çerek milje më poshtë, dhe në mes të semaforit e bënë një kthesë “U”. Ai tha, “Bëjë një kthesë ‘U’, të shohim çfarë po ndodhë”. Unë thashë, “Lërëni të qetë, kurrë nuk e di çfarë është duke ndodhur, e di, mund të futeni në telashe, duke u mundur të ndihmoni njerëz, mund të futeni në telashe. Jemi në Amerikë. Qetësohuni”. Dhe, “Jo, jo, të kthehem”. “Në rregull”.

U ndalëm dhe shkojmë të trokasim në... po binte shumë shi, nuk mund të shihje dy metra para vetës dhe këta të moshuar thanë, “Oh makinë jonë ka ngecur dhe nuk ndizet...” Në rregull. E hapim kapakun e makinës dhe papritur vjen polici, thashë, “Oh, do të na dënojnë tash, kjo do të ndodhë”. Dhe pastaj morra kabllat për ta ndezur veturën, dhe u ndez, u nisën, u siguruam, i përcjellëm gjatë... Polici ndaloi, i ndezi dritat, tha, “Çfarë po ndodhë?” Ne thamë, “Këta ngecën dhe...” Dhe mendova që do të na dënoj, por thamë, “Jo, faleminderit shumë që e bëtë, e di, një vepër humanitare, faleminderit”. Unë thashë, “Oh mrekulli, do ta marr dënim përpara...” Tha, “Jo, jo, faleminderit shumë që ndihmuat...” Unë thashë, “Ata ngecën, çfarë të bëjë?” Tha, “Jo, jo, faleminderit shumë”. Na falenderoi... të moshuarit vetëm vazhduan.

Është, siç thashë, vëllezërit e mij ishin plotë jetë, plotë mirësi, e di çfarë dua të them? Plotë mirësi. Nuk kanë ditur ta lëndojnë apo t'i bëjnë dëm askujt, e di çfarë dua të them, ishin njerëz me zemër të mirë, njerëz me zemër shumë të mirë.

Anna Di Lellio: A je nervozuar ndonjëherë me ta? Sepse ti je më i madhi, a po?

Ilir Bytyqi: Si, si... patjetër që nervozohesh, nuk pajtohesh, e di çfarë dua të them. Por ishte e momentit, e di? Bëheshim nervoz me njëri tjetrin aty për aty, për idiotësira (buzëqeshë). “Jo, do të bëjë këtë, nuk do ta bëjë atë...” E di, planifikonim, e di, planifikonim të shkonim në Manhatan, e di, “Jo, nuk dua të shkoj në Manhatan, dua të shkoj në Montauk”. “Oh, eja”, Thosha, “E kemi planifikuar, çfarë po ndodhë?” Dhe pastaj pesë minuta më vonë u pajtonim, dhe të gjithë, e di, u nisim.

Anna Di Lellio: Kush fitonte argumentin, ti apo ata?

Ilir Bytyqi: Eh po, e di, kujdeseshim shumë, shumë për ndjenjat e njëri-tjetrit, të gjithë, për njëri-tjetrin, e di? Thonim, “Në rregull, ta bëjmë këtë...” E di çfarë dua të them. U mundonim t’i bënim të gjithë, t’i bënim të gjithë të lumtur. “Në rregull, do ta bëjmë këtë gjë këtë fundjavë, por fundjavën tjetër do bëjmë atë”. “Në rregull, e bëjmë”. E di çfarë dua të them, dhe të gjithë pajtoheshim. “Në rregull, mirë, shkojmë”. Nuk qendrojmë të irituar me njëri-tjetrin, nuk kishte arsye. Jetonim me një shtëpi, me babain. Ishin fëmijë të përsosur, ishin vëllezër të përsosur, e di çfarë dua të them.

Prindërit tanë ishin krenar me ne, unë jam krenar, isha krenar për ta. Sepse e kam kaluar shumicën e kohës me ta, isha si prind, e di. Por, “Në rregull...” e di...

Anna Di Lellio: E, kush gatuante kur nëna juaj nuk ishte aty, sepse ishit të gjithë meshkuj aty, a po?

Ilir Bytyqi: Po, ishim këtu me babin tonë gjatë gjithë kohës, sepse nëna ime ishte në Kosovë. Unë kam gatuar, vëllau im ka gatuar, ai që ka punuar në piceri, po, kurrë... Edhe dy, edhe dy vëllezërit tjerë din të gatuajnë gjithashtu, sepse jemi një familje kuzhinierësh... Një familje që gatuan, e di çfarë dua të them, edhe ata kanë ditur të gatuajnë. Por e di, ishte... dua të them kemi gatuar gjatë ditëve të javës, sepse ndonjëherë ato janë ditët që me siguri i kemi marrur pushim. Ylli, Agroni dhe Mehmeti kishin pushim të dielave, e di. Unë dhe Ylli me siguri të marteve, të mërkurave, të hënave, e di çfarë dua të them? U siguronim që kishim, të gjithë të kishin gjithçka, e di çfarë dua të them. Familje tipike, e di çfarë dua të them. E di, jetë e përditshme.

Anna Di Lellio: Meqë jemi duke folur për familje, a jeni ende në kontakt me familjën rome?

Ilir Bytyqi: Uh, jo kemi humbur kontaktin, besoj që ai personi ka ndërruar jetë nga kanceri. Ka ndërruar jetë nga kanceri, burri besoj, Mixhu... Maxhuni, Mexhid apo Maxhun, nuk më kujtohet. Nuk jam i mirë me emra, beso ose jo (buzëqeshë).

Anna Di Lellio: Kjo është ana amerikane (qeshë)...

Ilir Bytyqi: Jemi amerikanë... Jo, nuk është ana amerikane, vetëm është shumë, kam shumë, i përfshirë në jetë, e di çfarë dua të them, duke ndodhur shumë gjëra. Është vetëm se nëse e shoh një

person, e di, me fytyrë, i njoh, por me emra, them, “Mos fol sepse nuk e di kush është ai”. Apo ajo, apo... Por nëse i shoh, kam kujtesë të mirë, por emrat, them vetëm, “Oh Zot...” E di.

Anna Di Lellio: E di që është diçka që është duke e mërëzitur familjën tënde, dhe të gjithë njerëzit që po luftojnë për drejtësi për vëllezërit e tu. A mund të na tregosh më shumë... çfarë po ndodhë?

Ilir Bytyqi: Siç thashë rasti është... ka qenë e vështirë, 20 vjet të vështira, do të bëhen 20 vjet, në korrik do të jetë përvjetori i 20-të i vëllezërve të mi... dhe nuk ka qenë e lehtë, nuk ka qenë e lehtë, ka qenë shumë e dhimbshme. Sepse përsëritet prapë, e prapë, e prapë, është sikur të vësh krip në plagë të hapur, e di çfarë dua të them. Por ajo nuk na lëndon neve, vetëm na jep, na jep më shumë fuqi për të vazhduar, për të vazhduar përpara. Dhe shpresojmë që drejtësia do të triumfojë, drejtësia do të triumfojë.

Anna Di Lellio: Çfarë bëni çdo përvjetor, a i përkujtoni?

Ilir Bytyqi: I përkujtojmë, shkojmë të varrezat, e di, çdo vit hajmë darkë me familjën, e di, dhe i kujtojmë, flasim për ta, e di çfarë dua të them. Që është... nuk na ofron ndonjë përmbyllje, por na ndihmon pak. Por siç thashë, dhemb më shumë, dhemb, e di çfarë dua të them, dhemb, dhemb.

Anna Di Lellio: Por ju nuk ndaloni së luftuari, na tregoni për atë peticion që po bëni?

Ilir Bytyqi: Paticioni që po bëjmë, peticioni së pari, po mundohemi ta ndalojmë një kriminel të luftës i cili është përgjegjës për vdekjen e vëllezërve të mij. Përgjegjësi... kur thashë vdekjen e vëllezërve të mij, është ai i cili urdhëroi që vëllezërit e mi të tërheqeshin nga burgu. Më herët folëm për fqin rom që ka pritur te burgu dhe ishte ai që i kishte thënë që kanë shkuar, që i kanë dërguar te kufiri, e di çfarë dua të them? Ai ishte, Goran, dua të them, Vlastimir Gjorgjeviq⁵ ishte ai i cili urdhëroi që vëllezërit e mi të mirren nga burgu dhe të dërgohen në anën tjetër të Serbisë, në Petrovosellë.

Do po bëjnë peticion që ai të mos lirohet për shkak të përfshirjes së tij në vrasjen e vëllezërve të mi, dhe gjithashtu për shumë varreza tjera masive që nuk janë zbuluar ende. Kohëve të fundit një varrezë masive në Rudnicë u zbulua dhe ai shtë përgjegjës për atë. Por nuk është akuzuar për këtë, pra duhet të përballet me pasojat, është akuzuar vetëm për varrezat masive që ishin zbuluar, nuk është akuzuar për varrezat tjera masive që ekzistojnë edhe sot në Serbi, që gati 1500 njerëz janë të zhdukur. Sot, sot të dashurit e tyre në Kosovë nuk e din ku gjinden, e di çfarë dua të them? Nuk mund të rehatohen. Vetëm po jetojnë në dhimbje të vazhdueshme. E di, do të ishte e kuptueshme nëse do të kishin eshtrat e tyre, do të dinin se ku janë të varrosur, dhe do të mund të shkonin, shkonin t'i vajtonin. Por nuk e kanë as atë.

⁵ Vlastimir Gjorgjeviq (1948) ishte asistenti i ministrit të Punëve të Brendshme gjatë luftës. U arrestua dhe u dërgua në Hagë në vitin 2007, ai u shpall fajtor për krime të luftës dhe krime kundër njerëzimit në vitin 2011. Atij i jepet e drejta për lirim të parakohshëm në vitin 2019.

Ky është një krim përbrenda krimit, krim që e ka kryer Serbia, dhe nuk i lejojnë njerëzit e Kosovës, familjen time të vajtojnë. Po vazhdon të shkaktojë dhimbje.

Anna Di Lellio: Po...

Ilir Bytyqi: Dhe ky kriminel duhet të mbaj përgjegjësi për krimet e tij, është ai, njëqind përqind, nuk ka asnjë dyshim në mendjen time, që ai i ka kryer, ai që i ka urdhëruar të gjithë ato varreza masive në Serbi. Janë ende 1500 njerëz të zhdukur, janë 1500 familje, që nuk e dijnë ku, nuk janë rehat, nuk kanë ku të vajtojnë. Shkojnë dhe vajtojnë në varre të zbrazëta. Por mendoj se kjo nuk e shqetëson Serbinë, sepse Serbia, mendoj, ende po vazhdon ta shijoj dhimbjen që po i shkaktohet shqiptarëve.

Anna Di Lellio: Çfarë të jep ty dhe familjës tëndë, nënës tënde, babait tënd, rehati?

Ilir Bytyqi: Drejtësia. Drejtësia. Drejtësia. Dhe një ditë do ta shohim që drejtësia do të triumfojë. Dhe nuk ka asnjë dyshim në mendjen time që do të triumfojë. Nëse presidenti Vuçiq dëshiron të mbahet n'mend si president i madh, ai duhet të përfundoj këtë. Duhet të përfundoj çfarë ka filluar. Duhet. Kohëve të fundit e kam parë në lajme, ai e di, po qanë për... të gjithë po thonin... "Shtetet fqinje nuk po e lejojnë Serbinë të vazhdojë përpara". Por nuk është ajo, Serbia nuk po e lejon vetën. Ai, vetë, me politikën, kriminelët, krimin e organizuar...

Ka mbledhur udhëheqësit e krimit të organizuar, ka mbledhur kriminelët e luftës në partinë e tij, dhe çfarë mendon? Mendon me njerëz të tillë në parti, ata dëshirojnë të vazhdojnë në BE? Jo, fajësimi i shteteve fqinje është vetëm arsyetim. Është faji i tyre që Serbia nuk mundet, nuk mundet të ecë përpara. Jo, është faji juaj. Kush po e ndal Serbinë? Jo, shtetet fqinje. Sepse beso ose jo shtetet fqinje dhe Kombet e Bashkuara dëshiron këtë. Gjithashtu edhe Gjermania edhe Austria, të gjithë dëshirojnë që Serbia të hyj në BE. Por, ai po ndalon vendin e vet dhe po i fajëson shtetet fqinje, që ato janë problemi. Nuk është aty problemi, ata nuk janë problemi. Ti je problemi. Vuçiqi është problemi në fakt.

Anna Di Lellio: Unë, unë të bëra pyetjet, dëshiron të shtosh diçka? Ndiresh...

Ilir Bytyqi: Jo, për, për përmbajtje. Çfarë mendon ti? Si ishte?

Anna Di Lellio: Mendoj se ishte mirë.

Ilir Bytyqi: Po. Nëse ti mendon...

Anna Di Lellio: Faleminderit shumë!

Ilir Bytyqi: Epo, më vjen mirë që jam këtu. Faleminderit shumë, Anna!